

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ ЗАСТАВИ МАЙНОВИХ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

Андрій Грищенко,

аспірант кафедри цивільного права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У сучасному світі розвиток способів забезпечення зобов'язання набуває важливого значення. Застава майнових авторських прав — це порівняно нова форма залучення останніх до цивільного обігу. Застава майнових прав, а особливо майнових авторських прав, викликає багато питань теоретичного та практичного характеру. Питання, пов'язані з договором застави майнових авторських прав недостатньо досліджені в науці цивільного права. Дослідження проведені у Російській Федерації такими вченими як В. Кастальський, О. Рузакова, В. Євдокимова, С. Ястребов ґрунтуються на принципово іншій нормативній базі [4; 6; 9; 10; 13]. У вітчизняній літературі згадки про заставу майнових авторських прав мають поодинокий характер. Саме тому виникає гостра потреба у дослідженні регулювання застави майнових авторських прав за українським законодавством.

Мета статті — визначити особливості застави майнових авторських прав та сформулювати пропозиції теоретичного характеру для удосконалення нормативного регулювання відповідного типу застави.

Розпочати дослідження вважаю за потрібне з критики можливості використання майнових прав автора як предмета застави. Так, у практичних працівників доцільність використання майнових авторських прав як

предмета застави викликає сумнів. Цивільний кодекс України (далі — ЦК) не передбачає формальних процедур при виникненні у особи авторського права. Однак презумпція авторства у поєднанні з відсутністю формальностей може призвести до труднощів під час встановлення суб'єкта авторського права. Цивільним законодавством не встановлено спеціального порядку реалізації заставлених майнових прав, а норми що регулюють заставу прав, розраховані, в першу чергу, на заставу прав вимоги. Тому при укладанні договору застави майнових авторських прав слід передбачити спеціальний механізм звернення стягнення на ці права. Така складна юридична конструкція не може відповідати інтересам заставодержателя. Крім того, у випадку смерті автора можливий спір з спадкоємцями щодо належності майнових прав. Наведені вище аргументи є слушними, однак їх наявність не унеможлиблює використання авторських майнових прав в якості предмета застави. Так, більшість проблем можна вирішити за допомогою змін до розділу ЗУ “Про заставу”, що регулює заставу прав.

До майнових прав автора відносяться: право на використання твору (ст. 440 ЦК), виключне право дозволяти використання твору (ст. 440 ЦК), право перешкоджати неправомірному використанню твору (ст. 440

ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ

ЦК), право на плату за використання твору (ст. 445 ЦК), право слідування (ст. 448 ЦК).

Майнові права можуть бути предметом застави, якщо вони відповідають таким вимогам: по-перше вони мають майнову цінність, це пояснюється тим, що "...не сама річ, а її вартість є основою застави" [12, с. 694]. Хоча наведена вище теза стосується застави речей, вона цілком актуальна і для застави прав; по-друге, відповідні права можуть відчужуватися від їх володільця та на них можна звернути стягнення; по-третє, особа, що передає їх в заставу, набула цих прав правомірно.

Враховуючи наведені вище вимоги, можна зробити висновок, що *право слідування* не може бути предметом застави. Це впливає з аналізу ст. 448 ЦК. Теоретично, передати в заставу майнове авторське право може автор чи його правонаступник. Відповідно до ч. 1 ст. 448 ЦК право слідування є невідчужуваним правом автора. Таким чином, автор не може передати це право в заставу. Ч. 2 ст. 448 ЦК передбачає можливість переходу до правонаступників автора права слідування до спливу чинності відповідного права. Слід звернути увагу, що правонаступниками, до яких переходить це право, є спадкоємці автора та їх спадкоємці. Єдиною підставою переходу цих прав від однієї особи до іншої є смерть правовласника (автора чи його правонаступника), саме тому спадкоємці автора не можуть передати це право в заставу.

Також, на нашу думку, не може самостійно виступати предметом договору застави майнових авторських прав *право перешкоджати неправомірному використанню твору*. Це пояснюється тим, що відповідне

право не має такої майнової цінності яка має бути притаманна предмету застави. Безсумнівно, за допомогою права перешкоджати неправомірному використанню твору захищаються майнові інтереси автора, але лише від їх порушення. Якщо заставодавець зверне стягнення на відповідне право, то скільки б він його не реалізовував, жодних майнових переваг він не отримає (якщо у нього нема права на використання твору).

Враховуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що право перешкоджати неправомірному використанню твору не може самостійно виступати предметом застави, але воно має обов'язково входити до переліку прав, що передаються в заставу. Відповідне право має переходити не повністю, а лише для забезпечення використання інших майнових прав (наприклад права на використання твору). Так, якщо в заставу передане право на використання твору шляхом його публікації, то особа, яка отримала це право після звернення стягнення, повинна мати право перешкоджати неправомірному використанню твору шляхом його публікації. Перешкоджати використанню твору іншим чином такий правонаступник не має права.

Розглянувши питання, пов'язані з правом перешкоджати неправомірному використанню твору, слід звернути увагу на таку недосконалість закону. Закріплюючи *право на недоторканність твору* як особисте немайнове право особи, яке не може відчужуватися, законодавець обмежив права правонаступників. Закон має передбачити можливість надання такого права й іншим особам. Головним завданням авторського права є захист інтересів автора, однак певні гарантії мають бути закріпле-

ні і за правонаступниками. В жодному разі не йдеться про позбавлення (або обмеження) автора цього права, ні за яких обставин.

Може скластися ситуація, коли перекручення чи інше спотворення твору призведе до значних збитків для правонаступника, а останній, своєю чергою, не має можливості захистити свої права. Тому відповідну норму слід модернізувати, надавши не тільки авторам, а й правонаступникам право на захист твору від перекручень та інших змін.

Отже, зрештою, до майнових прав автора, які можна передати в заставу слід віднести *право на використання твору, виключне право дозволяти використання твору, право на плату за використання твору*.

На нашу думку, при укладенні договору застави майнових прав автора слід вирішити низку питань:

- 1) Право, що передається, є виключним (лише особа, яка має відповідне право може використовувати твір) чи невиключним (твір може використовувати автор та правонаступник). Цілком логічно, що заставодержателю більш вигідна передача в заставу виключного права.
- 2) Слід визначити способи використання твору (видання, переклад, імпорт примірників, тощо).
- 3) Установити територію та строки дії відповідних прав. По-перше, слід установити строк дії майнових прав — останній не може бути меншим, ніж строк виконання основного зобов'язання, більше того, він має значно його перевищувати. Це пов'язано з тим, що особі, яка набуде цих прав потрібен певний час для їх реалізації та отримання певної

вигоди. По-друге, відповідні права можуть передаватися не на весь строк їх дії (наприклад право на публічне виконання передається на строк 10 років, з моменту звернення на нього стягнення).

- 4) Установити, чи передбачена можливість передачі відповідних прав до третіх осіб. На нашу думку, в цьому випадку слід вести мову про передачу в заставу права на використання твору та права дозволяти використання твору. Пояснимо чому. Умова договору застави майнових прав, про відсутність у особи, до якої ці права перейдуть, у випадку звернення стягнення на предмет застави, права передати ці права іншій особі є абсолютно неприйнятною для кредитора. Якщо особа отримала право (після звернення стягнення на останнє) певним чином використовувати твір, то вона може використовувати твір чи передати це право третій особі шляхом переуступки права. Особа, яка має лише право на використання твору не може дозволяти іншій особі його використовувати. Інший випадок, коли в заставу передано право на використання твору, та право дозволяти використання твору. В такому випадку правонаступник може сам використовувати твір та дозволяти його використання іншим суб'єктам.
- 5) Потрібно вирішити долю права автора на плату за використання твору. На нашу думку, ст. 445 ЦК слід доповнити нормою: *“У разі звернення стягнення на право автора на використання твору, автор втрачає право на плату за відповідне використан-*

ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ

ня твору". Зараз така норма відсутня у вітчизняному законодавстві. Якщо у договорі не буде відповідної умови, то автор матиме підстави вимагати від правонаступників плату за використання твору. Автор може обґрунтувати свою вимогу тим, що він передав у заставу *лише право використовувати чи право використовувати та дозволити використовувати твір*. Якщо в договорі застави майнових прав *право автора на винагороду* за використання твору не згадується, то воно належить автору, незалежно від того, кому належить право на використання твору.

- б) Важливим є питання індивідуалізації предмета застави. Відповідно до ст. 584 ЦК опис предмета застави у договорі застави може бути поданий у загальній формі (вказівка на вид заставленого майна тощо). Для застави майнових авторських прав такий підхід є неприйнятним.

Однак у ст. 7 ЗУ "Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень" встановлюються більш конкретні вимоги щодо опису предмета обтяжень і ці вимоги підлягають обов'язковому застосуванню і при укладенні договорів застави [7, с. 99].

Відсутність опису предмета застави (майнових прав, що є предметом застави) або, якщо наявний опис не дозволяє ідентифікувати предмет застави, має наслідком недійсність такого договору.

Відповідно до ст. 5 ЗУ "Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень" предметом договору застави майнових прав можуть бути майнові права, не вилучені з цивільного обороту, на які згідно із

законодавством може бути звернене стягнення. Також передбачена можливість використання одних і тих самих майнових прав як предмета застави у кількох договорах застави. Опис предмета обтяження повинен дозволяти ідентифікувати заставлені майнові права як предмет обтяження. Реєстрація обтяження встановлює пріоритет заставодержателя перед іншими заставодержателями.

Договір застави майнових прав вважається укладеним з моменту досягнення сторонами згоди з усіх істотних умов. Такими істотними умовами є умови, визначені у ст. 584 ЦК.

Під час укладення договору застави майнових прав у сторін виникає ряд взаємних прав і обов'язків. Деякі права та обов'язки у сторін виникають незалежно від того, чи передбачені вони у договорі застави, оскільки підставою їх виникнення є закон. Обов'язки заставодавця та заставодержателя за договором застави майнових прав визначені ст.ст. 50, 51 ЗУ "Про заставу". Відповідно до вищезгаданих статей заставодавець зобов'язаний:

- виконувати дії, необхідні для забезпечення дійсності заставленого права. Авторське право виникає у особи після створення твору, спеціальних дій для забезпечення дійсності цих прав вчиняти не потрібно (на відміну від права промислової власності, де законом передбачено вчинення певних дій для продовження певних майнових прав);
- не здійснювати уступки заставленого права. Цю норму слід тлумачити ширше, автор чи правонаступник не тільки не може здійснювати уступку заставленого права, а й відчужувати відпо-

відне право будь-яким іншим способом;

- не виконувати дій, що тягнуть за собою припинення заставленого права чи зменшення його вартості. Питання правомочності дій автора, що призвели до зменшення вартості права є спірним, і, на нашу думку, має вирішуватися судом, виходячи із засад розумності, добросовісності, справедливості. Це пов'язано з тим, що передавши в заставу певні права із використання твору, автор може вільно розпоряджатися іншими правами, що своєю чергою призведе до зменшення вартості переданих в заставу прав. У такому випадку, враховуючи ступінь абстракції правової норми, не можна впевнено визначити мету дій заставодавця — добросовісна реалізація своїх прав чи дії спрямовані на зменшення вартості предмета застави;
- вживати заходів, необхідних для захисту заставленого права від посягань із боку третіх осіб. Заставодавець повинен вживати заходів проти осіб, які незаконно використовують твір, перекручують чи спотворюють останній;
- надавати заставодержателю відомості про зміни, що сталися в заставленому праві, про його порушення з боку третіх осіб та про домагання третіх осіб на це право.

При заставі прав, у випадку, якщо інше не передбачено договором, заставодержатель має наступні права:

- незалежно від настання терміну виконання забезпеченого заставою зобов'язання вимагати в судовому порядку переводу на себе заставленого права, якщо заста-

водавець порушив обов'язки, передбачені ст. 50 ЗУ “Про заставу”;

- вступати у справу як третя особа в судовому спорі, в якому розглядається позов про заставлене право;
- в разі порушення заставодавцем обов'язків, передбачених ст. 50 ЗУ “Про заставу”, самостійно вживати всіх заходів, необхідних для захисту заставленого права проти порушень з боку третіх осіб.

Стаття 587 ЦК визначає обов'язки володільця предмета застави. Якщо інше не встановлено договором, то особа, яка володіє предметом застави, зобов'язана:

- 1) вживати заходів, необхідних для збереження предмета застави;
- 2) утримувати предмет застави належним чином;
- 3) негайно повідомляти другу сторону договору застави про виникнення загрози знищення або пошкодження предмета застави;
- 4) заставодавець, який володіє предметом застави, у разі втрати, псування, пошкодження або знищення заставленого майна з його вини, зобов'язаний замінити або відновити це майно, якщо інше не встановлено договором.

Вищенаведені обов'язки володільця предмета застави стосуються насамперед застави речей (рухомих та нерухомих). Однак, на нашу думку, відповідні норми слід застосовувати за аналогією з законом до об'єктів матеріального світу, в яких виражено твір. Питання співвідношення майнових прав на твір, що виступають предметом застави, та матеріального об'єкта, в якому знаходить вираз твір, вже розглядалося [2, с. 62]. У даному випадку мова йде

ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ

про ситуацію, коли матеріальний об'єкт (рукопис, скульптура тощо) знищується або пошкоджується. В такому разі заставодержатель не зможе реалізувати свої права у випадку звернення стягнення на предмет застави. Тому заставодержатель повинен (якщо це можливо) відновити цей об'єкт. Якщо це був рукопис, то автор чи правонаступник повинні надати інший (але тотожний) примірник. Може скластися ситуація, коли матеріальний предмет є унікальним і можливості відновити його нема (наприклад, картина). Таким чином, ми переходимо до права сторін договору застави на страхування предмета застави.

Стаття 581 ЦК надає сторонам право за взаємною згодою застрахувати предмет застави, якщо таке страхування не є обов'язковим. Після настання страхового випадку, предметом застави стає право вимоги до страховика, до такої застави застосовуються норми, що регулюють заставу майнових прав. У випадку застави майнових авторських прав слід розрізняти страхування предмета застави та матеріального об'єкта. Якщо предметом застави є лише майнові авторські права, то у випадку знищення чи пошкодження матеріального об'єкта, право вимоги до страхової компанії не стає предметом застави.

Важливим моментом при укладенні договору застави майнових авторських прав є їх оцінка [3, с. 9-10]. Згідно зі ст. 582 ЦК оцінка предмета застави здійснюється у випадках, встановлених договором або законом, оцінка предмета застави за загальним правилом не є обов'язковою. Оцінка предмета застави здійснюється в разі, якщо її необхідність вимагається договором або за-

коном. Оцінка відповідних майнових авторських прав має здійснюватися на підставі ЗУ "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні". Відповідно до якого встановлена обов'язковість проведення незалежної оцінки майна у випадках застави державного та комунального майна, відчуження державного та комунального майна способами, що не передбачають конкуренцію покупців у процесі продажу, або у разі продажу одному покупцю, визначення збитків або розміру відшкодування, під час вирішення спорів та в інших випадках, визначених законодавством або за згодою сторін. Слід зауважити, що сьогодні підприємствам державної форми власності належать права на значну кількість об'єктів права інтелектуальної власності (особливо це стосується об'єктів права промислової власності).

Згідно зі ст. 582 ЦК оцінка предмета застави здійснюється заставодавцем разом із заставодержателем відповідно до звичайних цін, що склалися на момент виникнення права застави, якщо інший порядок оцінки предмета застави не встановлений договором або законом. Поняття звичайної ціни, що складалася на момент виникнення права застави, є оціночною категорією. Крім того, враховуючи особливості предмета застави (неповторність кожного твору) визначення такої "звичайної ціни" є надзвичайно складним завданням. Відповідно до ЗУ "Про оподаткування прибутку підприємств" звичайною вважається ціна товарів (робіт, послуг), визначена сторонами договору. Якщо не доведене протилежне, вважається, що така звичайна ціна відповідає рівню справедливих ринкових цін. Таким

чином, можна зробити висновок, що оцінка предмета застави здійснюється за згодою сторін, і поки не доведене протилежне, вважається справедливою.

Відповідно до ст. 13 ЗУ “Про заставу” договори застави укладаються у письмовій формі. Таким чином, вимога про обов’язковість письмової форми поширюється і на договір застави майнових авторських прав. Договір застави майнових авторських прав, може бути складений у вигляді окремого документа, однак законодавство не забороняє включення всіх умов заставного зобов’язання в текст основного договору.

Відповідно до ЗУ “Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень” майнові права та обов’язки відносяться до категорії рухомих речей. Тому така застава може бути зареєстрована на підставі заяви заставодержателя або заставодавця з внесенням запису до Державного реєстру обтяжень рухомого майна.

Договір застави майнових авторських прав породжує заставне правовідношення, суб’єктами якого є заставодавець (автор чи його правонаступник) та заставодержатель. На нашу думку, слід погодитися з твердженням М. Брагінського “...фігура першого [заставодержателя — А. Г.] не уявляє особливого інтересу з точки зору права, оскільки у цій ролі може виступати будь-яка інша особа. Інша справа — заставодавець” [1, с. 18]. Це цілком логічно, оскільки заставодержателем може бути будь-яка дієздатна особа. Навіть у випадку, якщо предметом застави є майно обмежене в обороті, то воно не переходить у власність кредитора, а реалізується в спеціальному порядку. З особою заставо-

давця пов’язано набагато більше проблем. Наприклад, чи може заставодавець розпоряджатися предметом застави самостійно (у твору один автор чи кілька, які вони мають права). Ще одна особливість полягає в тому, що особа боржника за основним зобов’язанням, що забезпечується заставою, та особа заставодавця можуть не співпадати. “Особа заставодержателя співпадає з особою кредитора за основним зобов’язанням і, навпаки, боржник може і не співпадати в одній особі з заставодавцем, оскільки заставу за зобов’язанням боржника вправі надати і третя особа” [5, с. 171].

Відповідно до ст. 583 ЦК України, заставодавцем може бути як сам боржник, так і третя особа (майновий поручитель). У цьому випадку “майновий поручитель” — це суб’єкт заставних правовідносин, а не договору поруки. Свого часу [11, с. 12] виникли певні проблеми при розмежуванні таких понять, як “поручитель” та “майновий поручитель”. Нині існує чітка позиція Вищого Арбітражного суду України: норми, що регулюють поруку не можуть застосовуватись до правовідносин заставодавця (майнового поручителя) та заставодержателя за договором застави [8]. Саме тому автор чи його правонаступник може передати майнові авторські права в заставу для забезпечення як власного так і чужого зобов’язання.

З наведеного вище можна зробити ряд висновків:

- Не всі майнові права, надані законом автору, можуть бути предметом застави. Деякі майнові права не можуть самостійно бути предметом застави, а лише в комплексі з іншими.
- Потрібно внести зміни до ЦК та

ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ

закріпити за правонаступниками право на недоторканність твору.

- Враховуючи наведені вище особливості предмета застави майнових авторських прав ЗУ “Про заставу” слід доповнити, закріпивши особливі істотні умови договору застави майнових ав-

торських прав, які мають відрізнятися від істотних умов договорів застави інших майнових прав. ◆

Список використаних джерел:

1. Брагинский М. Залог и закон о залоге // *Хозяйство и право*. — 1993. — №2. — С. 18-26.
2. Грищенко А. Г. Застава майнових авторських та суміжних прав в Російській Федерації // *Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих вчених : матеріали міжнар. наук.-практ. конференції студентів, аспірантів та молодих учених Київського національного університету імені Тараса Шевченка (23-24 квітня 2009 року)*. — К., 2009. — Ч. II. — 272 с.
3. Грищенко А. Г. Теоретичні та практичні проблеми використання майнових прав на об'єкти авторського та суміжних прав в якості предмета застави // *Теорія і практика інтелектуальної власності*. — 2007. — №4. — С. 3-11.
4. Евдокимова В. Н. Что надо знать, заключая договор о залоге исключительных прав // *Изобретательство*. — 2007. — [Т. 7]. — №8. — С. 6-15.
5. Иоффе О. С. Обязательственное право. — М.: Юридическая литература, 1975. — 872 с.
6. Кастальский В. Н. Залог исключительных прав. — М.: Статут, 2008. — 79 с.
7. *Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця*. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — [Т.1]. — 1088 с.
8. Про практику вирішення окремих спорів, пов'язаних із забезпеченням виконання зобов'язань: лист Вищого Арбітражного суду України від 2001.05.30 // *Закон і Бізнес*. — 2001. — №6. — С. 24.
9. Рузакова О. Договор залога исключительных прав [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.superpressa.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=105&Itemid=82
10. Рузакова О. Обращение взыскания на интеллектуальную собственность [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://www.director-info.ru/article.aspx?id=12884&iid=496>
11. Слюсаревский Н. Имущественный поручитель: поручитель или залогодатель? // *Юридическая практика*. — 2002. — № 13(223). — С. 12.
12. *Цивільне право України: [підручник: у 2-х кн.] / Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Довгерт та ін.; За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової*. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — [Кн. 1]. — 722 с.
13. Ястребов С. В. Особенности залога исключительных прав // *Вестник Северо-Кавказского государственного технического университета*. — 2006. — №3. — С. 123-125.